

Nasjonalgalleriet, Universitetsgaten 13, forskrift om fredning, høring, historikk

Nasjonalgalleriet som kulturminne - beskrivelse av anlegget

Nasjonalgalleriet ligger i Oslo sentrum med hovedfasade og adkomst fra Universitetsgaten. Vestfasaden vender mot Tullinløkka, nordfasaden vender mot Kristian Augusts gate og sydfasaden vender mot Kristian den fjerdes gate.

Bygningen er sammen med Kunstindustrimuseet, Historisk museum og Nationaltheatret en del av nasjonsbyggingens konsoliderende fase hvor sentrale kulturinstitusjoner etablert i første halvdel av 1800-tallet fikk egne bygninger i sentrum av hovedstaden. Det er betydelige nasjonale verdier knyttet til Nasjonalgalleriet, da det er en av våre første museumsbygninger, og et uttrykk for tiden da Norge etablerte seg som selvstendig stat etter 1814.

I 1836 fremsatte stortingsrepresentant, senere statsråd, Hans Riddervold en proposisjon til Stortinget om opprettelsen av en offentlig kunstsamling. Behandlingen ble utsatt. I desember ble forslaget vedtatt. I 1837 ble de endelige planer fastlagt, og Nasjonalgalleriet ble grunnlagt. Nasjonalgalleriet levde etter dette en meget omskiftelig tilværelse frem til det kom inn som leietaker i det nye Skulpturmuseet på Tullinløkka i 1886.

Planene for et skulpturmuseum tok form på slutten av 1860-tallet. Bakgrunnen var behovet for å studere klassisk skulptur både for våre hjemlige kunstnere og hos studenter i klassisk arkeologi. Det ble raskt klart at en samlokalisering med det husløse Nasjonalgalleriet var naturlig. Oppføringen av Skulpturmuseet fikk imidlertid ikke tilstrekkelig politisk støtte. Museet ble derfor først realisert da Christiania Sparebank bevilget 35.000 spesidaler i 1871. Etter en diskusjon om lokaliseringen skulle være i Studentertunden eller på Tullinløkka, kom man i 1875 frem til en avtale hvor museet ble plassert lengst øst på Tullinløkka.

I denne perioden var det viktig for Norge å etablere et monumentalbygg til utstilling av maleri- og skulptursamlingene. Bygningen ble plassert langs de viktige tverraksene til Karl Johan og dette understreker museets betydning. Sammen med Historisk museum og

Nationaltheatret var Nasjonalgalleriet et viktig element under utviklingen av hovedstaden som et kulturelt sentrum i en selvstendig stat.

Tullinløkka

Det området vi i dag betegner som Tullinløkka, strakte seg opprinnelig fra Universitetsgaten over Frederiksgate til Nordraaks plass. Eiendommen var opprinnelig på 42 mål og er oppkalt etter kjøpmann og hoffintendant Claus Tullin som i 1807 ble eier av Ruseløkka. Grunnen tilhørte opprinnelig kommunen, men staten overtok Ruseløkka i 1837, og Tullinløkka ble fraskilt denne eiendommen i 1869. Overføringen til staten skjedde etter en henvendelse fra Stortinget, dette mot at Tullinløkka fikk fortsette som en lokal løkke. Løkken ble etter dette brukt til lekeplass, men også utstillingsområde. Den mest omfattende var Den norske Industri og Kunstutstilling som ble holdt i 1883. Løkken har opp igjennom årene blitt bebygget med flere viktige bygninger.

I 1876 ble Tullinløkka delt i to tomter. På den ene vestre delen ble Norges Geografiske oppmåling, senere Statens Kunstakademi, oppført mellom 1877 og 1880 etter tegninger av Wilhelm von Hanno. Den danner en avslutning av området mot Slottet og Nordraaks plass. Universitetets gamle kjemibygning ble oppført i 1875 etter tegninger av G. A. Bull og ligger mot Frederiksgate og avslutter den vestre delen av Tullinløkka mot øst. Den østre delen av løkken ble senere bebygget med Historisk museum mot Frederiksgate i 1902 etter tegninger av Henrik Bull. Lengst øst mot Universitetsgaten ble Skulpturmuseet oppført i 1881 av Heinrich Ernst Schirmer og Adolf Schirmer. Skulpturmuseet endret navn til Nasjonalgalleriet da staten tok over i 1903, og ble fullført med to fløyer i 1907 og 1924 av Ingvar Hjorth etter Adolf Schirmers forelegg.

Skulpturmuseet

I 1876 satt man opp et program for en konkurranse mellom arkitektene Paul Due og Heinrich Ernst Schirmer. De fikk i oppdrag å tegne den midtre delen av et større museumsanlegg. Et krav til oppgaven var at man uten større ombygninger skulle kunne legge til fløyer på hver side. Fløyene skulle også illustreres.

Komiteen festet seg ved Schirmers utkast, men han måtte bearbeide forslaget før det ble endelig godkjent. Schirmers første tegninger er gått tapt, men andreutkastet, som finnes i Oslo Byarkiv, skal være relativt likt førsteutkastet og viser et nyrenessanseanlegg i en litt tung, palladiansk stil. Anlegget har et markant midtparti med midtrissallt avsluttet med tempelgavl og en kuppel over taket. Midtpartiet er flankert av to fløyer som er avsluttet med paviljonger utført som miniatyrer av midtpartiet.

Utkastet ble imidlertid for ekspansivt for komiteen. Schirmer kom derfor med en enklere utgave, som også ble noe bearbeidet før den endelig ble godkjent og fikk kongelig approbasjon vinteren 1876/77. Selv etter dette bearbeidet Schirmer prosjektet ytterligere i mars 1877. Han fortsatte også med endringer etter at byggearbeidene var startet. I bygningskontrollen i Oslo ligger en skisse fra 1879 som skriver seg fra den tiden H. E. Schirmer brøt med byggekomiteén, og oppdraget ble overlatt til hans sønn Adolf Schirmer. På denne skissen er søylene og mye av ornamenteringen borte, og det er en inngangsdør med trapp ned til begge sider, slik det endelig ble bygd. Men fortsatt var fronten dominert av et større gavlfelt, og taket hadde form av en to trinns pyramide hvor det øverste trinnet var en siste levning etter kuppelen. Straks etter fjernet Adolf Schirmer den helt. I stedet ble det bygget en toppetasje med rundbuede småvinduer mot gaten. Fasaden var nå endret fra en rik, palladiansk nyrenessanse til en mer nøktern, italiensk palassstil, slik vi kjenner den fra steinbyene i Toscana. I 1881 stod midtbygningen ferdig.

Kristiania Skulpturmuseum åpnet i 1881. Det ble bygget og drevet av Kristiania Sparebank.

Spørsmålet om far eller sønn Schirmer skal ha æren for bygget har vært diskutert. Adolf Schirmer hadde utvilsomt stor innflytelse på hvordan fasadene ble utformet. Det kommer også frem av de tegningene som finnes, men han bygget på farens utkast. Når det gjelder planløsningen, må denne utvilsomt tilskrives faren, Heinrich E. Schirmer. Vi skal imidlertid ikke glemme at Adolf Schirmer arbeidet som assistent på kontoret til faren da denne utformet alle utkastene og bearbeidelsene.

Nasjonalgalleriet

Nasjonalgalleriet kom inn som leieboer i 2. etasje i Skulpturmuseet og kunne åpne for publikum 2. februar 1882. I 1885 ble Skulpturmuseet overdratt fra Kristiania Sparebank til Kristiania kommune som igjen overdro det til staten i 1903. Skulpturmuseet ble da slått sammen med Nasjonalgalleriet, som tok over administrasjonen av hele bygningen.

Sidefløyene ble fullført i 1906 og 1924 av Ivar Hjorth etter forelegg av Adolf Schirmer.

Konstruksjon

Bygningen er oppført i teglstein med granittforblendet sokkel og sandstein i buen over og i et felt under vinduene i første- og andreetasje.

Taket er tekket med metallplater. Bygningen er fundamentert på gråsteinsmur og pilarer ført til fjell. Midtseksjonen, det opprinnelige Skulpturmuseet, har et flateinnhold på 877 kvadratmeter i to etasjer. Bygningen inneholder et trapperom med en monumental hovedtrapp, flankert av utstillingssaler i hele bygningens lengde. Midtpartiet har gjennomgått flere endringer. Mellom salene mot vest lå det opprinnelig en mindre sal i første

etasje. Den er i dag brukt til kontorer. Salene på nordsiden av trappen er delt i mindre enheter, mens de mot syd har sin opprinnelige utstrekning.

Sydfløyen fra 1906 er utført i samme materialer som midtpartiet og har ildfaste bjelkelag. Den er også fundamentert med pilarer til fast fjell, men over dette er det støpt en 0,70 meter tykk betongsåle med innstøpte jernbjelker. Dette er toppet med en 1,3 meter tykk betongsåle til 15 cm. under terreng.

Sydfløyen bestod opprinnelig av to utstillingssaler lagt nord-syd og en mindre sal på den sydlige kortenden mellom salene. I midten av bygningen var det et gårdsrom. Gårdsrommet ble bygd inn på 1930-tallet og har vært i bruk som utstillingsrom og magasin. Den sydlige salen, samt deler av salen mot øst er i dag benyttet til kontorer.

Nordfløyen stod ferdig i 1924. Den er som sydfløyen utført i samme materialer som midtpartiet. Yttermurene ble utført i 2,5 stens mur og innerveggen i to stens mur. I utgangspunktet var loftet tenkt som utstillingsarealer med overlys. Planen bestod i første etasje av bibliotek mot vest, en større utstillingssal som utgjorde midten av bygningen med vinduer mot nord og en mindre sal i hele fløyens lengde mot øst. I andre etasje er planen lik, men med utstillingsarealer i alle rom. Planløsningen er delvis endret ved at salene er delt i mindre enheter og at deler av salene er kontorifisert.

Det ble lagt mindre trapper i hvert hjørne mot vest i de nye fløyene.

Loftet har i prinsippet samme planløsning som de øvrige etasjene, men store arealer i det indre av etasjen er i bruk som overlys til salene i tredjeetasje.

Nasjonalgalleriet er en del av en arkitektur for museumsbygg som ble mye brukt i Europa rundt andre del av 1800-tallet. Bygningen kombinerer et glyptotek, utstillingsrom for tredimensjonal skulptur, med pinakoteket, utstillingsrom for malerier. I flere andre land fikk disse forskjellige, adskilte bygg.

I bygningen utgjør glyptoteket midtpartiet. Her er tanken at man skal bevege seg i rommet for å kunne se de oppstilte skulpturene fra forskjellige vinkler. Dette kommer blant annet til uttrykk ved at man her hadde postamenter, ved at man til dels brukte overlys og ved at rommene er langstrakte.

Sidefløyene tilsvarer pinakoteket hvor tanken er at man skal stå i ro foran maleriene. Disse rommene er mer kvadratiske og majoriteten av dem er mindre i størrelse.

I trappehallen og annen etasje av bygningen kommer til uttrykk i arkitekturen tanken om at man skal gå fra rom til rom i planløsningen og slik bevege seg gjennom kunsthistorien. Det er også lagt opp til at man ikke skal være tvunget til å endre på mye av bygningen for å endre utstillingen, og at kunsten skal kunne betraktes i dagslys.

Arkitektene

Heinrich Ernst Schirmer ble født i Leipzig 27. august 1814 og døde i Giessen 6. desember 1887. Han står ved siden av Chr. H. Grosch som sentral i utformingen av det unge Norges viktigste statlige bygninger i andre halvdel av 1800-tallet.

Heinrich Ernst Schirmer, malt av Knut Bergslien

Schirmer studerte arkitektur på kunstakademiet i Dresden under Joseph Thürmer i perioden 1831 til 1834 og fikk flere utmerkelser. Etter dette studerte han videre ved kunstakademiet i München og gjorde deretter en studiereise til Italia i 1837. Da han returnerte til Dresden, kom han i kontakt med professor J. C. Dahl. Med Dahls tilskyndelse og anbefaling reiste han deretter i mai 1838 til Norge for å assistere Linstow med interiørene på slottet i Christiania. Schirmer skal ha utført mesteparten av tegningene til Slottets innredning og innvendige utsmykning.

Schirmer fant seg godt til rette i Norge, og i 1841 fikk han i oppdrag å foreta undersøkelser, oppmålinger og siden planlegge restaureringen av domkirken i Trondheim. P. A. Munch ble Schirmers medarbeider på den historiske delen. Hans detaljerte innstilling med tegninger og beskrivelse dannet i 1851 grunnlaget for Kirkedepartementets første proposisjon om restaurering av domkirken.

Som følge av arbeidet med Nidarosdomen og publiseringen av den, fikk Schirmer midler til studier av middelalderarkitektur i utlandet i 1843. Det monumentale plansjeverket over Nidarosdomen forelå i 1859, og de første konkrete restaureringstiltak ble gjennomført under Schirmers stedlige ledelse 1869-71.

Under utenlandsreisen i 1843 studerte Schirmer, på oppdrag fra regjeringen, de nye fengsels- og sykehusanlegg i Belgia og Tyskland, og hadde samtaler med samtidens ledende eksperter på området. Med grunnlag i de lovene som ble utarbeidet på denne tid, og forestående planer om flere norske fengselsanlegg og sykehus, kom Schirmer til å stå sentralt i planleggingen av de arkitektoniske løsninger av Regjeringens sosiale program innen denne sektoren i samfunnet. Schirmer fikk således i oppdrag å stå for oppføringen både av Botsfengselet (1843-51) i Kristiania og Gaustad Sinnsykeasyl (1847-55).

Med disse to bygningene stod Schirmer for en ytterligere konsolidering for romantikkens formspråk, som Chr. H. Grosch noen år før hadde introdusert i Slagterbodene (Kirkeristen) ved Oslo domkirke. Schirmer regnes blant våre fremste romantiske arkitekter. I årene som fulgte fikk han en rekke tilsvarende oppdrag for staten. Han hadde en omfattende produksjon som også inneholdt en rekke kirker i nygotikk utført som langkirker i rød tegl.

I perioden 1853 til 1862 hadde Schirmer et fruktbart samarbeidet med arkitekt Wilhelm von Hanno. Senere i sin karriere samarbeidet han også med sine sønner, Adolf og Herman Major.

Schirmers skapende evner kom til utfoldelse mens Norge ble bygd opp etter 1814. Dette førte ham inn i oppgaver som var helt nye innen vårt lands arkitektur. Ut fra tidens nye syn på fengsels- og sykehusinstitusjoner, jernbaner, kirkebygg og forretningsgårder ble disse formet med en pågående interesse for samtidens teknologiske utvikling. Det er derfor nærliggende å sammenligne Schirmers arkitektkunnskaper med en ingeniørs faglige innsikt i

byggeoppgavene. Slik Chr. H. Grosch hadde vært mellom 1830 og 1850, kom Schirmer til å bli vårt lands statsarkitekt i perioden 1850 til 1880 med mange og omfattende byggeoppgaver for regjeringen og typetegninger til kirker og fengselsvesen.

Hans produksjon synes sterkt preget av en reflekterende holdning til oppgaven og en tilbakeholdenhet som var fremmed for hans mangeårige partner, den eklektiske von Hannos frodige kunstnernatur og behov for detaljrik utfoldelse.

Schirmers tragedie var at han aldri fikk den anerkjennelse mange mener han fortjente i Norge. Da hans virksomhet som arkitekt i statens tjeneste opphørte i 1883 stod han med svekket syn og praktisk talt uten eksistensmidler for fremtiden. Stortinget bevilget imidlertid ikke en mindre pensjon selv etter flere oppfordringer fra Regjeringen og andre. Schirmer forlot deretter Norge og reiste tilbake til Tyskland hvor han døde noen år senere. Noe av årsaken til at han ikke fikk pensjon, kan ha vært hans steile holdning under restaureringsarbeidene i Nidarosdomen.

Adolf Schirmer ble født i Christiania 1. oktober 1850 og døde i Bærum 11. august 1930. Han var sønn av Heinrich Ernst Schirmer. Den første opplæringen som arkitekt fikk han ved farens kontor i 2 ½ år, deretter gikk han på Den Kongelige Tegneskole, frihånds- og modellklassen under Julius Middelthun, etter det ble han ansatt hos stadskonduktør Georg Andreas Bull i perioden 1871-72, gikk ved Bauakademi i Berlin 1872-73 og École des Beaux-Arts i Paris 1873-74. Adolf Schirmer drev egen arkitektpraksis i Kristiania 1874-1886. Han var bygningsinspektør for statens bygninger i og ved Kristiania og statens konsulent i byggesaker 1887-1920.

Et av Adolf Schirmers viktigste verk før han ble statens bygningsinspektør i 1887 var Skulpturmuseet med forlegget til fløyer. I tillegg til dette tegnet han to privatbanker i Trondheim i fransk nyrenessanse. Som statens bygningsinspektør er Schirmers gjerning særlig knyttet til etableringen av denne institusjonen, og han utførte et stort arbeid som departementenes konsulent ved offentlige byggeoppgaver, som kirker og skoler i hele landet og for alle statlige bygninger. Han fikk gjennom dette arbeidet ofte en vesentlig del av ansvaret for bygningenes utforming. Han stod også ofte for reguleringen og forprosjekteringen ved oppførelsen av en rekke av statens større bygninger. I tillegg har han vært jurymedlem i mange av samtidens største arkitektkonkurranser.

Kilder:

Willoch, Sigurd, *Nasjonalgalleriet gjennom hundre år*, Oslo 1937

Willoch, Sigurd og Heiberg, Bernt, *Nasjonalgalleriet : ved bygningens 100-års jubileum 11. desember 1981*, Oslo 1981

Thingsrud, Leif og Woraas, Vegard, *Skulpturmuseet på Tullinløkka*, St. Hallvard 1/1990 s. 26-31, Oslo 1990.

Oslo byleksikon

Norsk kunstnerleksikon

Kommentarer til høring, fra Oslo kommune v/Plan- og bygningsetaten, Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design og Dag Solhjell.